

Հաստատում եմ:

Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարանի ռեկտոր՝

առաջնորդ Սիրգախանյան

04.11.2020թ.

Ս. Աբովյան

ԿԱՐԾԻՔ

Արա Կամոյի Ազատյանի «Հայաստանի խորհրդայնացման հիմնահարցը
հայ պատմագրության մեջ» (Է. 00.05 «Պատմագրություն. աղբյուրագիտություն»
մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի
հայցման) ատենախոսության վերաբերյալ

2020 թ. նոյեմբերի 4-ին տեղի ունեցավ Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ հայոց պատմության
ամբիոնի նիստը, որին մասնակցում էին ամբիոնի վարիչ, պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա.
Փիլիպոսյանը, պատմ. գիտ. դոկտորներ, պրոֆեսորներ Վ. Վիրաբյանը, Ս. Պողոսյանը, Խ.
Ստեփանյանը, Է. Պողոսյանը, պատմ.գիտ. թեկնածուներ, դոկտորներ Է. Գևորգյանը, Ա.
Հարությունյանը, պատմ. գիտ. թեկնածուներ, դոցենտներ Ֆ. Մայիլյանը, Ա. Եփրիկյանը, Է.
Մելքոնյանը, Ս. Եղյանը, Ս. Խաչատրյանը:

Քննարկվեց Արա Կամոյի Ազատյանի «Հայաստանի խորհրդայնացման հիմնահարցը
հայ պատմագրության մեջ» թեկնածուական ատենախոսությունը՝ պատմական
գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան հայցելու համար:

Ելույթ ունեցան ատենախոսության գրախոսներ, պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ.
Վիրաբյանը, պատմ. գիտ. թեկնածու, դոկտոր Է. Գևորգյանը, ովքեր հրապարակեցին իրենց
գրավոր կարծիքները:

Պատասխան ելույթով հանդես եկավ ատենախոս Ա. Ազատյանը:

Ա. Ազատյանի թեկնածուական ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից,
երկու գլուխներից, եզրակացությունից, ինչպես նաև օգտագործված աղբյուրների և գրակա-
նության ցանկից: Ներկայացված ատենախոսության համար աղբյուրագիտական հիմք են

հանդիսացել խնդրո առարկա ժամանակաշրջանին վերաբերող բազմաթիվ աշխատանքներ: Համադրված ներկայացվել են հայ պատմագիտական մտքի ձեռքբերումները, արվել են սկզբունքային արժևորումներ:

Ատենախոսությունում քննարկված հարցերն ունեն արդիական հնչեղություն: Նրանում փորձ է արվել իմաստավորել և պատմաքննական համայնի վերլուծության ենթարկել պատմագիտական փորձն ու դասերը, որոնք կարող են օգտակար լինել արդի փուլում հայ պատմագրությանը առաջադրված խնդիրները լուծելու համար: Ատենախոսության ժամանակագրական շրջանակներն են 1920-1921 թթ. Ներսիսյան ժամանակահատվածը, իսկ աշխարհագրական ընդգրկումը՝ Հայաստանի Հանրապետությունն է և հարակից շրջանները:

Ատենախոսը խնդիր է դրել հնարավորինս ամբողջական և ամփոփ ներկայացնել ատենախոսությունում առաջադրված խնդիրները, թույլատրելի սահմաններում ընդհանրացնելով մինչ այժմ հիմնավորապես չմեկնաբանված և/կամ բաց մնացած պատմական սպիտակ էջերը: Հեղինակի կողմից սույն աշխատանքում, ըստ էության, կարևորվել են պատմագիտության տեսանկյունից արժեք ներկայացնող առավել կարևոր աշխատանքները: Ատենախոսի կողմից արված են համապատասխան եզրահանգումներ, որոնք դիտարկվում ու մեկնաբանվում են Հայոց պատմության տվյալ ժամանակահատվածի պատմական գործընթացների համատեքստում:

Ատենախոսությունում հիմնավոր ներկայացվել են հայ պատմագիտության շեշտադրումներն ու ձեռքբերումները Հայաստանում խորհրդային իշխանության հաստատման համատեքստում: Տրվել են դրանց գնահատականներ: Արված եզրահանգումները ատենախոսի մեկնակետից դիտարկելի են և ունեն հեղինակային պատճառաբանվածություն: Խնդրո առարկա թեկնածուական ատենախոսության թեման, անկասկած, հետաքրքիր է և, շոշափվող հարցախմբի տեսանկյունից, կարող է որոշակի արժեք ներկայացնել Հայոց պատմության, պատմագրության ու գիտության հարակից բնագավառների հետազոտողների համար:

Այդուհանդերձ, սույն աշխատության կապակցությամբ ուզում ենք արտահայտել մի շարք նկատառումներ, որոնք, կարծում ենք էլ ավելի նպատակային ու շահեկան կարող էին դարձնել թեմայում բարձրացված և քննարկված հիմնախնդիրների պատմաքննական վերլու-

ծությունը և, ըստ այդմ, աշխատանքը հնարավորինս զերծ պահելն որոշ անհարթություններից և թերացումներից:

1. Ատենախոսությունում առկա ձևակերպումները կարելի էր ավելի խնամքով, պատճառաբանված և հիմնավոր ձևակերպել ու ներկայացնել: Օրինակ՝ «Խորհրդային իշխանության տարիներին պատմագիտությունը Հայաստանում գտնվում էր գաղափարական կապանքների մեջ և չունեի լայն զարգացման հնարավորություններ: Այդ իսկ պատճառով Հայոց պատմության քաղաքական բնույթի մի շարք հարցեր ոչ միայն շրջանցվել են խորհրդահայ պատմաբան-ուսումնասիրողների կողմից, այլև, հաճախ միտումնավոր հարմարեցվել տիրող գաղափարախոսությանը»: Ըստ այդմ, կարելի էր փորձել ավելի լուրջ հիմնավորում տալ էջ 27-ում արտահայտված Ռ. Հովհաննիսյանի տեսակետին և ոչ թե ուղղակի առանց խորքային պատճառաբանման պնդել թե. «...այս տարածքների պատկանելիության շուրջ վերջնական համաձայնություն կայացվեց միայն 1921 թվականին, երբ Հայաստանն արդեն խորհրդայնացված էր, իսկ Խորհրդային Ռուսաստանը որևէ առարկություն չարեց այս տարածքները մեր թշնամիներին զիջելու հարցում»: Սա, մեր կարծիքով, ուժեղ և համակողմանի եզրահանգում չէ և, ըստ էության, չի բխում աշխարհաքաղաքական իրավիճակի ամբողջական և համակողմանի գնահատումից, ինչպես նաև արտաքին քաղաքական առաջնահերթությունների ու հնարավորությունների հաշվարկից: Նույն համատեքստում մեկուսացած են դիտարկելով ՀՀ շուրջ կուտակված բարդ իրողությունները: Եվ դրանից հետո էլ առաջադրված մոտեցումը լիովին հիմնավորված եզրույթ չէ էջ 28-ում, ուր նշված է, թե «Մեր կարծիքով իշխանությունը բոլշևիկներին չհանձնելու և երկրում խորհրդային կարգեր չհաստատվելու պատճառն այն էր, որ ո՛չ Խորհրդային կառավարության և ո՛չ էլ հայ բոլշևիկների կողմից որևէ դիմում Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանը իշխանությունը հանձնելու վերաբերյալ չի եղել: Թեև կարծում ենք, որ եթե անգամ Հայաստանի կառավարությունը որոշեր իշխանությունը հանձնել բոլշևիկներին, այն է՝ Արմենկոմին, քանի որ տվյալ պարագայում նա էր ՌԿ(Բ)Կ Հայաստանի կոմիտեն, ապա դա շատ սխալ քայլ կլիներ դաշնակցական կառավարության կողմից, քանի որ Արմենկոմը ուղղակի անկազմակերպ և թույլ մի կառույց էր, որտեղ ներկա էին պատահական մարդիկ: Անտեղի և անհիմն ենք համարում պատմագրության մեջ դաշնակցական կառավարության հասցեին հնչած մեղադրանքները տարածքային

կորուսաների հետ կապված, որովհետև ո՞վ պահանջեց իշխանությունը դաշնակցականներից, որոնք չտվեցին այն»:

2. Էջ 32-ի կարծիքին հաջորդած պնդումը պետք է ավելի լավ հիմնավորվեր և ոչ թե ներկայացվեր Դրոյի գործողությունների հետևանքով Ղարաբաղից նրա հեռացման «գեղեցիկ պատկերը»... «Ղարաբաղից Դրոյի հեռանալը, ճիշտ է, դժգոհության մեծ ալիք առաջացրեց երկրամասում, սակայն հարկ է նշել, որ Դրոյի՝ Ղարաբաղից դուրս գալու հանգամանքի վրա վճռական դերակատարություն է ունեցել խորհրդայնացման գործոնը»: Ղարաբաղից Հայաստանի Հանրապետության զորքերի հեռանալը հետագայում Նժդեհը հետևյալ կերպ է բնութագրել. «Ղարաբաղը առանց կռուի թշնամուն թողնելը, անշուշտ, պիտի ունենար իր բարոյալքիչ ազդեցությունը Զանգեզուրի վրայ: Կամ թշնամին չափազանց ուժեղ է, որ Երևանեան զորքերը խուսափել են չափուելու նրա հետ, կամ ինչ-ինչ քաղաքական նկատառումներով, չպետք էր կռուել եւ չեն կռուել մերոնք»: Գեներալ Մելիք-Յուլյանը Դրոյի հեռանալը համարում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքականության ձախողում, նշելով հետևյալը. «Դրոն անձամբ իշխանությունը հանձնեց տեղի բոլշևիկներին...Դրոյի ջոկատի Ղարաբաղից հեռացումը որոշակի խուճապային իրավիճակ է ստեղծել նաև Զանգեզուրում: Ժողովուրդը անհանգստանում է: Դրոն գործում է ինքնուրույն և արդյունքը բացասական է»: Կարծում ենք՝ Դրոն այլընտրանք չուներ, քանզի չէր բացառվում, որ նրա մնալը Ղարաբաղում կարող էր հանգեցնել լրջագույն բախման հայ և ռուս-ադրբեջանական ուժերի միջև»: Իսկ ուր են այս խնդիրների շուրջ հեղինակի իրական գնահատականն ու վերլուծությունները:

3. Էջ 38-ում նշված է. «Ըստ Հ. Տերտերյանի՝ Զիչերինի այս գեկուցումը նշանակում է, որ Խորհրդային կառավարությունը պարզապես ուզում է միջնորդի դեր կատարել հայ-թուրքական հարաբերություններում, պայմանով, որ հայերը հրաժարվեն Դաշնակիցներից և Մոսկվայի իրավարարությանը հանձնեն հայկական խնդրի լուծումը՝ դուրս բերելով այն օգոստոսի 10-ին Սևրում գումարվելիք խորհրդածոդովի օրակարգից»: Հարց է ծագում, իսկ աստենախոսն ինչ է, դրա մեջ բոլորովին իմաստ չի տեսնում, չէ որ հետո Երևանում այդ մասին խոսք չեղավ: Այս ամենը պետք է ներկայացվեր առավել համապարփակ և հիմնավոր հենքի վրա:

4. Անդրադառնալով սփյուռքահայ պատմագրությանը հեղինակը գրում է. «Այսպիսով, սփյուռքահայ պատմագրությունը այս հարցում համակարծիք է, որ հայ-

ռուսական համաձայնագրի ստորագրմանը խոչընդոտեցին հայ բոլշևիկները և Մոսկվայում գտնվող ադրբեջանական և թուրքական պատվիրակությունները»: Կարծում ենք, որ այս եզրահանգման համար պետք է բերվեին ավելի լուրջ հիմնավորումներ, այլ ոչ թե վկայակոչվեին սփյուռքահայ՝ քաղաքական մտքից հեռու, ինչ-որ տեղ դիլետանտ և գուտ արևմտյան մտասևեռում ունեցող պատմաբանների մեջբերումները:

5. Կարծում ենք, որ էջ 94-95-ում ներկայացված Լեոյի տեսակետը պետք է ավելի համակողմանի գնահատվեր, այլ ոչ թե հեղինակը ուղղակի պնդեր, թե այս «մեջբերումից ակնհայտ երևում է նրա հակադաշնակցական կեցվածքը: Նա այնքան էր տարված Հայաստանի խորհրդայնացումով, որ Խորհրդային Ադրբեջանի Հեղկոմի ողջույնը Հայաստանի խորհրդայնացման կապակցությամբ հավանաբար ընդունել էր բառի բուն իմաստով»:

6. Աշխատության էջ 114-115-ում ներկայացված Ա. Հակոբյանի կարծիքը, թե խորհրդայնացման հետ Դրոն համաձայնվեց, «որովհետև հավատացած էր, թե եկող բոլշևիկները Հայաստանից կքշեն տաճիկներին և կվերականգնեն 1914 թ. սահմանները», հիմնավոր չի: Պարզապես, Դրոն ավելի հեռատես էր և պահը ճիշտ էր գնահատել:

7. Լեզրանի երևանյան բանակցությունների գնահատումները պատմագիտական ավելի խորքային մոտեցման կարիք են զգում, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ավելի շատ մեղավոր են դիտարկվել բոլշևիկները, քան անգլիական և այլ երկրների ռազմաքաղաքական ներկայացուցչությունները: Շարադրանքում երբեմն նկատվում են քաղաքական-կուսակցական գնահատումների երանգներ, այլ ոչ թե վերկուսակցական-պատմագիտական արժևորումներ: Ինչպես կարելի է այս ատենախոսության պատմագիտական գնահատումներում անտեսել Լեզրանի այն զգաստացնող միտքը ուղղված Տ. Բեկզադյանին, թե հայերը միշտ ուշանում են ժամանակին նպաստավոր որոշումներ կայացնելուց, և երբ կայացնում են, արդեն ուշ է լինում, ինչը միանգամայն արդի հնչեղություն ունի:

8. Կարծում ենք, որ աշխատանքի ընթացքում կարելի էր խորացնել ինչպես ամեն մի ենթագլխի, այնպես էլ ամփոփիչ հատվածի բոլոր հետևություններն ու եզրահանգումները, ուժեղացնելով ուսումնասիրության վերլուծական-ընդհանրացնող կողմը:

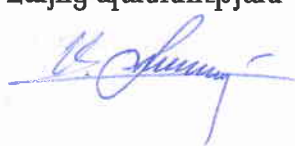
Այս ամենով հանդերձ, ուզում ենք հաստատապես նշել, որ բերված առաջարկներն ու դիտողություններն առավելապես խորհրդատվական բնույթ ունեն և բոլորովին չեն նսե-

մացնում Արա Ազատյանի կատարած հիմնավոր աշխատանքը: Հեղինակին հաջողվել է ստեղծել գիտատեսական պատշաճ մակարդակով արված աշխատանք, որը միանգամայն համապատասխանում է ԲՈԿ-ի թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող պահանջներին: Սեղմագրում ներկայացված հիմնադրույթներն ամբողջությամբ ներառում են ատենախոսության հիմնական բովանդակությունը, իսկ հրատարակված հոդվածները նոր խոսք են հայ պատմագիտության այս ոլորտում և վերաբերում են ատենախոսության մեջ բարձրացված առանձին հիմնախնդիրներին: Գտնում ենք, որ Արա Կամոյի Ազատյանը կատարել է գնահատելի աշխատանք և միանգամայն արժանի է իր հայցած պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանին:

Ուստի Խաչատուր Աբովյանի անվան Հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի Հայոց պատմության ամբիոնը երաշխավորում է Արա Կամոյի Ազատյանի Է.00.05 «Պատմագրություն. Աղբյուրագիտություն» մասնագիտության գծով ատենախոսությունը հրապարակային պաշտպանության ՀՀ ԳԱԱ պատմության Ինստիտուտում գործող ԲՈԿ-ի «Հայոց պատմություն» 004 մասնագիտական Խորհրդում:

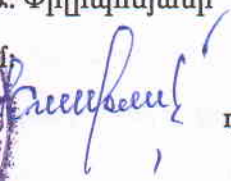
Կարծիքը հաստատված է ամբիոնի 2020 թ. նոյեմբերի 4-ի նիստում /արձանագրություն թիվ 3/:

Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ Հայոց պատմության
ամբիոնի վարիչ՝

պրոֆ. Ա. Փիլիպոսյան

Պատմ. գիտ. թեկնածու պրոֆ. Ա. Փիլիպոսյանի
ստորագրությունը հաստատում են:
ՀՊՄՀ գիտ. քաղաքագետ

դոց. Մ. Իսախրյան

04.11.2020 թ.

